

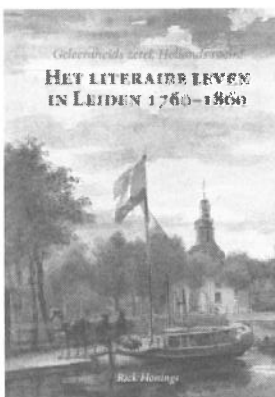
op: 'Het klinkt meestal goed, maar leg je de tekst onder de loep, dan lees je vaak regelrechte onzin'.

De editie zoals die er nu ligt, lijkt vooral geschikt voor een kleine groep geïnteresseerden. Dat is jammer, want de gedichten van Bilderdijk verdienen het om voor een groter publiek toegankelijk te worden gemaakt. Het zou mooi zijn als er een aantrekkelijk vormgegeven uitgave zou verschijnen, gericht op het voortgezet onderwijs, met vragen, opdrachten en ander lesmateriaal. Dat moet kunnen, want Van Hattum heeft zelf jarenlang in het voortgezet onderwijs gewerkt. Dit neemt niet weg dat er weer een mooie editie is verschenen, waar Bilderdijkianen hun vingers bij kunnen aflikken.

RICK HONINGS
Freie Universität Berlin

Het rijke Leidse literaire leven

Rick Honings, *Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860*. Leiden: Primavera Pers, 2011. 497 p. ISBN: 978-90-5997-114-1. Prijs: € 39,50.

'Geleerdheids zetel, Hollands roem!'. Zo prees Willem Bilderdijk de stad Leiden, waar hij tien jaar van zijn leven woonde. Hij gaf daar les als privatdocent en schreef in deze periode talloze dichtbundels en verhandelingen. Bilderdijk was een prominent figuur, die zich graag liet zien in het Leidse genootschapsleven. Hij is dan ook een van de schrijvers die uitvoerige aandacht krijgen in de dissertatie van Rick Honings over het Leidse literaire leven tussen 1760 en 1860.

Honings heeft gekozen voor een institutionele invalshoek. Dat betekent dat hij de auteurs niet als individuele onderzoeksobjecten beschouwt, maar als actoren in de context van het literaire veld. Hij richt zich op de instituties waarbinnen zij een rol spelen, zoals de genootschappen, de leesgezelschappen, de

schouwburg, de boekhandel en de kritiek. Hij volgt daarmee de literatuursociologische benadering van Pierre Bourdieu, die ervan uitgaat dat literatuur geen autonoom verschijnsel is, maar dat elke auteur in een machtsveld van instituties is ingebed. Een andere inspiratiebron voor Honings vormt het werk van Gillis Dorleijn en Kees van Rees, die de institutionele invalshoek van Bourdieu hebben gecombineerd met een reconstructiebenadering. Deze is gericht op het reconstrueren van poëtische denkbeelden in een bepaalde periode. Ook Honings combineert het institutionele en het poëtische perspectief, waarbij Leiden als casus dient.

Het boek is chronologisch geordend en telt vier hoofdstukken waarin telkens een bepaald tijdvak centraal staat. De hoofdstuktitels luiden achtereenvolgens: 'Gezelligheid en revolutie 1760-1795', 'De Franse Tijd 1795-1813', 'In de schaduw van

Oranje 1813-1833' en 'Op weg naar de moderniteit 1833-1860'. Ieder hoofdstuk heeft min of meer dezelfde opbouw. Eerst volgt een schets van de belangrijkste politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, dan komen de letterkundige instituties aan bod en tot slot worden enkele spraakmakende kwesties uit het betrokken tijdvak behandeld. De wisselwerking tussen maatschappij en literatuur loopt als een rode draad door het boek. Steeds weer benadrukt Honings hoezeer de politieke ontwikkelingen hun weerslag hadden op zowel de structuur en organisatie van het letterkundige leven als de inhoud. Deze nadruk op de maatschappelijke inbedding van de literatuur komt voort uit Honings' visie op het letterkundige leven uit die tijd. Van een autonoom literair veld was volgens Honings nog geen sprake, dat deed pas zijn intrede in 1860 met de publicatie van Multatuli's *Max Havelaar*.

Honings heeft een rijk boek geschreven, waarin tal van bekende en minder bekende aspecten van het Leidse literaire leven bijeengebracht zijn. Het boek is vlot geschreven en bevat veel onderhoudende anekdotes en citaten. Het meest geslaagd vind ik de behandeling van spraakmakende gebeurtenissen die de letterkundige productie in de Sleutelstad omhoog stuwden. In juni 1784 brak een Oranjeoproer uit onder aanvoering van de Leidse bakker Trago. Het leidde tot een stortvloed aan pamfletten en geschriften, waarbij de inmenging van de patriotse Leidse studenten veel aandacht kreeg. Ook de buskruitkramp uit 1807 zette de drukpers flink in beweging. Midden in de stad ontplofte een kruitschip met desastreuze gevolgen. Er vielen vele doden en gewonden en sommige instituties, waaronder de Leidse Schouwburg en de letterkundige genootschappen, hadden zwaar onder de ramp te lijden. Tegelijkertijd pakte de ramp positief uit voor de uitgevers: zij sprongen in op de behoefte aan actuele informatie en gaven werken uit ten voordele van de slachtoffers.

Honings behandelt nagenoeg alles wat maar enigszins tot het Leidse letterkundige leven kan worden gerekend. Deze drang naar volledigheid leidt ertoe dat het werk overwegend descriptief van aard is, en dat een diepergaande reflectie op de gekozen methodiek ontbreekt. Dat is jammer, want de gekozen combinatie van een institutionele en een poëtische benadering roept wel enkele fundamentele vragen op. Ten eerste: in hoeverre gaat het om typisch Leidse instituties en ontwikkelingen? De *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, die relatief veel aandacht krijgt in het boek, was weliswaar opgericht in Leiden (in 1766), maar vervulde een landelijke functie en streefde naar nationaal aanzien. De leden waren ook afkomstig uit andere steden en provincies. Zo hield de Utrechtse hoogleraar Adam Simons in de jaren 1816-1829 tal van lezingen in de Maatschappij. Hoe Leids is dit instituut dan eigenlijk te noemen? En hoe Leids zijn de publicaties van Le Francq van Berkhey, Bilderdijk en Beets, die een landelijke verspreiding kenden? In hoeverre horen beschrijvingen van tijdschriften als de *Vaderlandsche letteroefeningen* en *De Gids*, beide uitgegeven in Amsterdam, en *Argus*, gepubliceerd in Rotterdam, thuis in een boek over het Leidse literaire leven (p. 264-269, p. 376-379)? Hoe Leids was het literatuuronderwijs op het Stedelijk Gymnasium en is een beschrijving van wat de gymnasiasten kregen voorgeschoteld (p. 371-374) werkelijk relevant voor een beter begrip van het Leidse letterkundige leven? Het spanningsveld tussen de lokale en nationale ontwikkelingen wreekt zich met name voor de periode na 1813 en had wat mij betreft meer reflectie verdiend. Dezelfde vraag – in hoeverre gaat het hier om typisch Leidse ontwikkelingen? – laat zich overigens ook stellen voor de poëtische kwesties die Honings aankaart.

Ten tweede: hoe zit het met de vermeende afwezigheid van een autonoom literair veld tot 1860? Volgens Honings was er tot die tijd geen sprake van enige autonomie, maar zijn aanpak en bevindingen weerspreken dat. Zijn beschrijving van de Leidse instituties maakt immers zichtbaar dat de letterkunde haar eigen domeinen en communicatiekanalen kende en dat het letterkundige veld wel degelijk te onderscheiden was van andere velden. Uit de poëtische ontwikkelingen zoals die door Honings worden geschetst, spreekt bovendien een ontwikkeling naar meer autonomisering, die zich al ver vóór 1860 inzette. Te denken valt aan de opkomst van het geniebegrip rond 1800 en het genootschappelijke debat over de ware dichter. Ook het spanningsveld tussen de maatschappelijke inbedding van de letterkunde enerzijds en de toenemende autonomisering van de literatuur anderzijds vraagt om nadere precisering en verheldering.

Honings heeft een boeiende studie geschreven, waarin veel en divers materiaal bijeen is gebracht. Het had beknopter en selectiever gekund, maar er spreekt ook veel enthousiasme, geestdrift én liefde voor de achttiende- en negentiende-eeuwse literatuur uit. Een pluspunt is bovendien dat de teksten zelf niet ondergesneeuwd zijn geraakt, ondanks de (overwegend) institutionele aanpak. Om tot slot nog een institutioneel compliment te maken: de Leidse uitgever verdient een pluim voor de fraaie afwerking van dit zeer rijk geïllustreerde boek. Er zijn maar liefst 246 (!) afbeeldingen opgenomen – variërend van stadsgezichten in kleur tot een zeer recente foto van het graf van de Leidse hoogleraar Matthijs Siegenbeek. Ook die geven een levendig beeld van het rijke Leidse literaire verleden.

LOTTE JENSEN

Radboud Universiteit Nijmegen

Een verhaal over autonomie en engagement

Lars Bernaerts, Carl de Strycker en Bart Vervaeck (red.), *Breuken en bruggen. Moderne Nederlandse literatuur/Hedendaagse perspectieven*. Gent: Academia Press, 2011. (SEL-reeks, 2). 292 p. ISBN 978-90-3821-731-4. Prijs: € 25,00.

De introductie tot de zestien bijdragen die samen dit boek vormen, eindigt met de bekende oproep van Louis Paul Boon, 'Schrijf zelf uw boek!'. Je zou kunnen denken dat deze uitdaging iets heeft van een truc, bedoeld om de verantwoordelijkheid voor zinging van zo'n gevarieerde verzameling essays op de lezer af te schuiven, want bijdragen rond een thema of leidraad pakken meestal erg verschillend uit. In het geval van *Breuken en bruggen* is het zeker zo niet bedoeld. In feite nemen de redacteuren, Lars Bernaerts, Carl de Strycker en Bart Vervaeck, juist een open houding aan ten opzichte van hun lezers: 'Wij hopen dat *Breuken en bruggen* barst van [...] oude en nieuwe verhalen, grensverleggende en grensherstellende vertellingen, breuken en bruggen. Wie het

boek leest, kan allerlei breuken en bruggen zien tussen de teksten en zodoende zijn of haar eigen verhaal over al die verhalen verzinnen' (p. 11).

Voordat ik op deze aantrekkelijke uitnodiging inga, lijkt het me zinvol om even stil te staan bij de SEL-reeks, waarin dit boek verschijnt. Het Studiecentrum voor Experimentele Literatuur werd opgezet door de Universiteit Gent en de Vrije Universiteit Brussel om onderzoek te stimuleren naar literatuur die 'bewust afwijkt van de gangbare conventies en op zoek gaat naar formele vernieuwing' en dat focust op auteurs en genres die niet bij de dominante literaire traditie behoren. *Breuken en bruggen* is het resultaat van een colloquium over continuïteit en discontinuïteit in de literatuur(studie), het derde in de mobiele congresreeks 'Achter de verhalen', dat in 2010 in Gent werd gehouden. Dit boek vertegenwoordigt de focus van het Studiecentrum op de literaire marges zodanig dat wie zich in de zestien bijdragen verdiept, zijn gevoel voor centrum en marge gewoonweg kwijtraakt. Het boek presenteert een wereld van multipliciteit zonder hoofdverhaal en zodoende draagt het bij tot de centrifugale ontwikkeling van de literatuurbeschouwing.

Het thema van mijn eigen verhaal dan is dat van het spanningsveld in literatuur en kritiek tussen autonomie en engagement. Tijdens het lezen van *Breuken en bruggen* viel mij op dat opmerkelijk veel van de bijdragen om verschillende redenen in dit spanningsveld terecht kwamen. De opstellen in het boek worden gegroepeerd in drie secties: 'De moderne roman en de literatuurgeschiedenis', 'Poëtica en literaire kritiek', en 'Intermedialiteit en interdiscursiviteit'. De discussie omtrent de autonomistische visie op literatuur duikt overal op.

Ik begin dan bij de eerste sectie, waarin de basis van de literatuurgeschiedschrijving kritisch wordt bekeken. Neem bijvoorbeeld het artikel van Pieter Verstraeten over 'Katholieke romanexperimenten in Vlaanderen (1920-1930): Karel van den Oever en Gerard Walschap', dat een algemeen aanvaard breukmoment in de Vlaamse literatuurgeschiedschrijving – het jaar 1927 – onder de loep neemt om de complexiteit van de situatie aan het licht te brengen. Verstraeten laat zien hoe twee romans van net voor de breuk het principe van de literaire autonomie problematiseren door hun tijdgebondenheid en door het feit dat ze zowel tot de avant-garde als tot de arrièr-garde gerekend kunnen worden. Ze passen dus niet in het innovatiedenken van de autonome literatuurbeschouwing. Sterker nog: ze 'plaatsen [...] zich door hun vaak openlijke religieuze of politieke engagement ook in zekere zin buiten de literatuur' (p. 42).

Het ligt voor de hand dat mijn thema veel aandacht krijgt in de volgende sectie van het boek, 'Poëtica en literaire kritiek'. In Mary Kemperinks onderzoek naar de houding van zes tijdschriften ten opzichte van Tachtig en de literaire vernieuwing, analyseert zij poëtische uitspraken in termen van continuïteit en innovatie. Zodoende nuanceert zij de breuk tussen een heteronome en autonome literatuurbeschouwing die volgens de literatuurgeschiedenis het wezenlijk verschil kenmerkt tussen *De Gids* en andere traditionele tijdschriften aan de ene kant en *De Nieuwe Gids* aan de andere. Zij laat bijvoorbeeld zien welke strategieën critici gebruikten om zichzelf te positioneren en soms ook om conflict te vermijden binnen het spanningsveld tussen de moraliserende kunst en de kunst om de kunst, of anders gezegd, tussen de heteronome en de autonome kunst.

De bijdrage van Mathijs Sanders en Tom Sintobin presenteert een beeld van het spanningsveld in de jaren dertig. Door middel van een analyse van poëtische uitspraken in romans van Antoon Coolen, Hendrik Marsman, Gerard van Eckeren, Menno